

***Las calles de Barcelona* de Víctor Balaguer**

Marina Cuccu

Aquesta comunicació tracta sobre l'obra *Las Calles de Barcelona* de Víctor Balaguer i Cirera des del punt de vista de la ideologia literària. Amb aquest llibre, l'autor vol crear i popularitzar una consciència històrica en el poble català, i per fer-ho utilitza com a pretext la nomenclatura dels nous carrers barcelonins de l'Eixample, als quals ell va posar nom per encàrrec de l'Ajuntament de Barcelona, l'any 1863. A partir d'aquest text, la ideologia balagueriana es converteix en pura simbologia aplicada, ja que amb el nomenclàtor de la ciutat fa visual la història de Catalunya.

La relació de Balaguer amb l'Ajuntament de Barcelona

La relació de Víctor Balaguer amb l'Ajuntament de Barcelona es basa en una nombrosa sèrie d'actuacions repartides al llarg dels anys, i per descriure-la necessitaria una comunicació a part. Per això, només em centraré en les gestions prèvies a l'encàrrec del nomenclàtor.

La primera data important és el 1852 quan, per compte de l'Ajuntament, Balaguer imparteix a la Societat Filharmònica i Literària l'any, curs o càtedra d'Història de Catalunya. Més tard, l'any 1853 (amb data del 1852), aquestes classes serien recopilades sota el títol de *Bellezas de la historia de Cataluña* en una publicació en dos toms. Aquest text es pot considerar la font balagueriana més propera a la redacció de *Las Calles de Barcelona*.

El 29 d'octubre del mateix any, Balaguer és nomenat "Cronista de la Ciutat", un càrrec nou, sense sou i que, com ens diu Joan Palomas:

Otorgava al titular el privilegi d'ocupar un seient a l'esquerra del secretari en tots els actes públics on assistís l'Ajuntament, i que l'obligava a escriure cada 5 anys sobre els esdeveniments més notables de la ciutat.¹

A Balaguer se li demanaven diversos tipus d'actuacions: la seva opinió sobre l'estat de la ciutat; la participació en actes oficials, com ara la recepció d'Isabel II el 1860; l'acollida dels voluntaris catalans que tornaven de la guerra d'Àfrica; o

1. Joan PALOMAS i MONCHOLÍ, *Víctor Balaguer. Renaixença, Revolució i Progrés*. Vilanova i la Geltrú, Ajuntament de Vilanova i la Geltrú / El Cep i la Nansa, 2004 (Biblioteca Antina, 17), pàg. 136.

la inauguració de línies ferroviàries. Balaguer sovint aprofitava la ressenya d'alguna d'aquestes actuacions per fer-ne una publicació.² Un altre any molt important en qualitat de "Cronista de la Ciutat" va ser el 1857, quan, d'una banda, va assistir, entre d'altres, als actes oficials que van tenir lloc al monestir de Montserrat –als quals va dedicar el seu primer poema en català *A la Verge de Montserrat*–, i, de l'altra, va participar en la comissió encarregada del trasllat de les restes d'Antoni de Capmany des de Cadis a Barcelona, el 15 de juliol. En aquesta ocasió, Balaguer pronuncià un discurs que posteriorment reproduirà a les pàgines de *Las Calles de Barcelona*, quan parlí del carrer de Capmany.³

El febrer del 1859, Balaguer va ser nomenat membre d'una Junta Consultiva que havia d'assessorar la Comissió Municipal de l'Eixample en temes específics.⁴ Arribem així a l'actuació que més ens interessa, o sigui, la relativa al nomenclàtor de la ciutat, que pren forma concreta l'any 1863 amb un dictamen de la Secció Quarta de l'Ajuntament de Barcelona, aleshores encarregada dels temes d'urbanisme. He d'apuntar que els documents originals d'aquests nomenaments no es poden localitzar a l'Arxiu Municipal Administratiu de Barcelona, i m'he hagut de conformar amb el document de l'aprovació per part de l'Ajuntament dels noms proposats per Balaguer. M'ha fet gràcia trobar-me, una vegada més, davant del misteri parcial que envolta aquest personatge abans del 1868, quan esdevé un polític amb una fisonomia acceptable, i no ja un romàntic perillós, i que té molt a veure amb la «visibilitat i invisibilitat» de Balaguer de què parla J. M. Fradera.⁵ El document relatiu a la resolució de la Secció Quarta comença així:

Siendo ya por fortuna una verdad práctica el ensanche de esta ciudad [...] la sección se ha asesorado de personas competentes que con sus conocimientos garantizarán el acierto [...]. Por lo que respeta a la nomenclatura de las calles, ha consultado el cronista D. Víctor Balaguer, quien presenta una relación de nombres de los hechos y de las personas más notables en nuestra historia.⁶

Més avall queda clar que el Cronista de la Ciutat va proposar 50 noms, que van ser aprovats per la Secció, i que es troben citats un per un al costat del número o la lletra que substitueixen, segons si són paral·lels o perpendiculars del pla Cerdà, i algun d'ells acompanyats d'un comentari concís. Dels 50, encara queden 47 carrers a Barcelona que tenen Balaguer com a padrí.

2. N'és un bon exemple el llibre *Reseña de los festejos celebrados en Barcelona, en los primeros dias de mayo de 1860, con motivo del regreso de los voluntarios... de África*, publicat en calent el mateix 1860, per compte de l'Ajuntament, en el qual el Cronista de Barcelona no escatima paraules encomiàstiques envers el general Prim
3. VÍCTOR BALAGUER, *Las Calles de Barcelona. Origen de sus nombres. Sus recuerdos...*, Barcelona, Salvador Manero, 1865-1866, vol. I, pàg. 173.
4. PALOMAS, *Victor Balaguer...*, pàg. 137.
5. JOSEP M. FRADERA, «Visibilitat i invisibilitat de Víctor Balaguer», *L'Avenç*, 262 (octubre 2001), pàg. 19-26.
6. *AMAB* (Arxiu Municipal Administratiu de Barcelona), A134, Actes del Consell Plenari, 45 (1863), f. 366 (19-XII-1863).

Convergència dels projectes Cerdà i Balaguer

El pla d'Ildefons Cerdà per a una Barcelona més moderna, aprovat l'any 1859, resol·lia feliçment el problema urbanístic, però deixava els nous carrers anònims. En l'encàrrec de l'Ajuntament, Víctor Balaguer percep l'ocasió propícia per superposar el seu propi projecte al projecte Cerdà, i ho fa amb un ordre i un mètode exemplars, que encara podem apreciar. A principis dels anys seixanta la ideologia balaguèria està pràcticament completa i un dels seus eixos és, indubtablement, la recuperació de la història catalana i la seva divulgació a tots els nivells. El pas més natural és, doncs, trobar el nom per a tots aquells carrers dins de la seva pròpia ideologia i la seva visió de la història de Catalunya, des de la més antiga a la més recent, deixant-la esculpida en marbre per sempre, com un llibre eternament obert. Sempre des d'una única idea fonamental –la recuperació de la història catalana–, Balaguer genera una estructura, una xarxa d'informació escrita i visual, que completa amb la publicació de *Las Calles de Barcelona*, l'any 1865. Agafant com a centre la plaça de Catalunya –que, per cert, encara no existia el 1863– i amb un ordre sistemàtic, hi podem trobar les institucions que van fer possible el govern de la Corona d'Aragó, els territoris que la constituïen i aquells que va conquerir i li foren annexats al llarg dels segles, comprnent el sud d'Itàlia i les illes mediterrànies, fins a aconseguir la seva màxima extensió. Per dur a terme aquesta expansió, van caldre homes patriòtics i fidels, capaços de donar la seva sang pel bé de la seva terra. Aquests personatges també tenen el seu nom esculpit a l'Eixample, així com els oficis i les corporacions que prestaren suport als herois i a l'economia catalana en tot temps. Amb el mateix criteri, queden immortalitzats els noms de personatges coetanis a l'autor que d'una manera o altra havien contribuït a la grandesa de Catalunya.

A part de ser el Cronista de la Ciutat, Balaguer era –amb paraules de Ramon Grau–:

L'historiador català més cèlebre del segle XIX, però també el més criticat de tots. A la vida literària sovint les dues coses van lligades: fama i descrèdit. Perquè l'èxit suscita enveges pertot arreu. Balaguer [...] va aconseguir arribar a una meta albirada des de feia més d'un segle, però mai assolida d'ençà del 1714: la redacció d'una història de Catalunya sencera, en tot el seu recorregut cronològic. La manera com hi va arribar, tanmateix, a alguns –molts potser– els va semblar indigna, tramposa.⁷

Per la seva banda, el mateix Balaguer, conscient de la seva posició ambigua i més de deu anys abans de publicar *Las Calles de Barcelona*, s'havia protegit de les crítiques, tot afirmant:

El pueblo vive casi tanto en su historia como en sus leyendas y tradiciones [...]; no es el de historiador el nombre que me pertenece [...]; deseo [que mi curso] sea una narración histórica y nada más.⁸

7. RAMON GRAU I FERNÁNDEZ, «Les coordenades historiogràfiques de Víctor Balaguer», dins *Víctor Balaguer i el seu temps*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004 (Biblioteca Milà i Fontanals, 46), pàg. 41.

8. VÍCTOR BALAGUER, *Bellezas de la historia de Cataluña*, Barcelona, Narciso Ramirez, 1853, vol. I, pàg. VII.

No vull endinsar-me en la crítica a la historiografia balagueriana, que ja ha estat tractada profusament fins avui, i tampoc és el meu camp, sinó simplement subratllar que, triant Víctor Balaguer per posar nom als nous carrers barcelonins, l'Ajuntament escollia una persona competent, no només un apadrinat, com, d'altra banda, també estic segura que era.

Las Calles de Barcelona

El projecte de la història de Catalunya visual neix a poc a poc en la ment de Balaguer, des de les seves primeres obres escrites, i madura amb els anys. L'encàrrec de l'Ajuntament li proporciona l'ocasió per posar el «marc a aquell quadre» –com sovint deia el poeta català a propòsit de les seves obres–, reivindicant, d'una manera palesament romàntica, la superioritat del geni.

Las Calles de Barcelona es publica a Barcelona en dos volums l'any 1865-1866, segons apareix a la portada, però segurament va sortir l'any 1867, com ho testifiquen alguns escrits continguts en l'obra. El subtítol ocupa gairebé mitja pàgina: «Origen de sus nombres. Sus recuerdos, sus tradiciones y leyendas. Biografias de los personajes ilustres que han dado nombre a algunas. Historia de los sucesos y hechos célebres ocurridos en ellas y de los edificios más notables, así públicos como particulares, que existen en cada una, con la reseña y noticia de todo lo más importante relativo a la capital del Principado». L'autor s'identifica tot just a sota com a “Cronista de Barcelona”. Es tracta d'una edició «de gran lujo y adornada con preciosas láminas» que al final del segon tom presenta un plànol del projecte Cerdà amb els noms proposats per Balaguer i aprovats per l'Ajuntament. El plànol també presenta zones de lleure, com per exemple un hipòdrom, que finalment deixaren el seu lloc a altres illes residencials a mida que avançava l'edificació de l'Eixample.

L'obra té una estructura ben definida i tradicional: introducció, text, apèndixs. La introducció, titulada «Noticia Histórica de Barcelona», amb data de 4 d'abril de 1865, constitueix la presentació i la part informativa i programàtica del text. Segueix el cos del llibre, constituït pel llistat dels carrers nous i vells de la ciutat comtal, amb tota la informació relativa a cadascun d'ells, citats per ordre alfabètic. Podríem dir que el llibre és quasi un diccionari enciclopèdic, vista la informació que ofereix. No falten tampoc les referències autobiogràfiques. Completen l'obra un conjunt d'apèndixs, titulats: «Apéndice a las Calles de Barcelona. Colección de estudios históricos, biográficos y literarios, de datos, apuntaciones y notas acerca de los hombres o las cosas de que se trata en la presente obra, escrito por su mismo autor».⁹ Aquests apèndixs, llargs i fantasiosos, consten de 308 pàgines, de fet un llibre dins del llibre, que amplien informacions contingudes en el text i completen les ratlles dedicades a alguns carrers, com ara el d'Alí-Bey, el de Casanova o el de Pau Claris. També introdueix textos nous. Aquí trobem, per exemple, una primera idea o versió, en prosa i en caste-

9. BALAGUER, *Las Calles de Barcelona...*, vol. II, pàg. 429.

llà, de *La Tragedia de Llivia*, obra que Balaguer publicarà dins de les seves *Tragèdies* l'any 1876.

La segona edició del llibre és de 1888, consta de tres toms i surt amb el títol modificat: *Las Calles de Barcelona en 1865 (complemento de la Historia de Cataluña)*¹⁰, que, de fet, és el títol més conegut. Dins de les obres completes de Balaguer, és el «tomo XX de la colección». La introducció i el text queden iguals, mentre que desapareixen els apèndixs, substituïts pel recull de poemes *La primavera del último Trovador*, que, en ell mateix, és un llibre a part que està relligat a continuació de *Las Calles de Barcelona*. En aquesta edició falta també el plànol de la ciutat.

L'any 1982 va aparèixer una edició facsímil de la primera, amb una motivació explícita:

La comparación de la Barcelona de 1865 con la de 1982 dá ocasión también de reflexionar sobre los aspectos permanentes y cambiantes de esta ciudad, capital, 'cap i casal' de la cultura y de los intereses catalanes, en el sentido más amplio, que Balaguer representó y defendió en todas partes. Desde la muerte de Balaguer han sido pocas las obras suyas que se han reeditado. Ojalá la presente edición sea el inicio de la recuperación de la figura de Víctor Balaguer, uno de los grandes catalanes del siglo XIX.¹¹

ELS REFERENTS DE L'OBRA

Fora de la bibliografia balagueriana, *Las Calles de Barcelona* té els seus referents més propers en els llibres *Barcelona Antigua y Moderna*, de 1854, d'Andreu Avel·lí Pi i Arimon,¹² i *Guía-Cicerone de Barcelona*, de 1847, d'Antoni de Bofarull.¹³ Deixant de banda les crítiques i les hostilitats que existien entre els autors, ja que estaven en desacord en relació amb el concepte d'"històric", molt diferent de l'actual, hem de dir que el primer dels dos llibres és el que més influeix en el text balaguerià. Com diu Joan Palomas, d'aquí Balaguer:

...agafa la reflexió sobre la conveniència de donar als nous carrers noms que representin personatges i fets rellevants de la història de la ciutat. D'aquesta manera –argumentava Pi i Arimon– s'aconseguiria popularitzar determinats fets històrics i esperonar l'afeció al seu estudi i coneixement.¹⁴

El llibre de Pi i Arimon té un caràcter documental que no té, evidentment, el de Balaguer, pel que fa al cens històric de la ciutat des de temps immemorials, els

10. VÍCTOR BALAGUER, *Las Calles de Barcelona en 1865 (complemento de la Historia de Catalunya)*, Madrid, Manuel Tello, 1888.

11. VÍCTOR BALAGUER, *Las Calles de Barcelona. Origen de sus nombres. Sus recuerdos...*, Barcelona, Edicions Curiosa, 1982, pàg. 4.

12. AVELINO ANDRÉS PI Y ARIMON, *Barcelona Antigua y moderna, descripción e historia de esta ciudad desde su fundación hasta nuestros días...*, Barcelona, Tomás Gorchs, 1854, 2 vol.

13. ANTONI DE BOFARULL, *Guía-Cicerone de Barcelona, o sea viajes por la ciudad, con el objeto de conocer y visitar todos los monumentos artísticos...*, Barcelona, Imprenta del Fomento, octubre de 1847.

14. PALOMAS, *Víctor Balaguer...*, pàg. 139.

diferents reis i alcaldes que l'han governada i la resta de temes que ocupen els dos volums de l'obra. Amb tota seguretat, és un text molt útil per a estudiosos de geografia sociopolítica, però resulta un xic pedant com a obra de consulta. A la introducció es diu que el llibre ja estava llest a partir del 1849, però va començar a sortir en entregues periòdiques a partir del 20 d'abril de 1850.

L'obra de Bofarull té un altre caràcter. Es tracta d'un llibret de 270 pàgines en la primera edició, que té un petit mapa de la ciutat, una breu introducció històrica i dos itineraris per conèixer millor Barcelona.

Com he dit anteriorment, però, *Bellezas de la historia de Cataluña* és la font més directa de *Las Calles de Barcelona*, encara que el mateix autor –o editor– ens el presenti, en l'edició de 1888, com a «Complemento de la Historia de Cataluña», obra que Balaguer havia publicat en 5 volums entre el 1860 i el 1864. Segons Ramon Grau:

La voluntat d'explicitació era una de les característiques principals de Víctor Balaguer com a historiador [...] que ampliava i feia cada cop més explícita la seva intenció d'esdevenir un educador del poble.¹⁵

Per Balaguer, el destinatari de *Las Calles de Barcelona* no és el públic culte sinó el “vulgo”, el poble (en això continua en la línia de les dues obres precedents), i «para difundir entre las clases más faltas de medios el amor al país y la memoria de sus glorias pasadas».¹⁶ Possiblement se li escapava que aquell públic «falto de medios» també era el que no es podia permetre de comprar llibres tan voluminosos ni tampoc edicions de luxe. Així que la seva fletxa anava dirigida, un cop més, als crítics i erudits coetanis. Nogensmenys, i precisament pel seu caràcter divulgador, l'obra està escrita en castellà, segons un criteri que hem esmentat en altres ocasions i que consagra el català, almenys fins als tardans anys setanta, només com a llengua del cor, i per tant per a composicions més líriques.

LA «NOTICIA HISTÓRICA DE BARCELONA»

La introducció històrica va des dels temps de la “púnica Barcino” fins a la Barcelona moderna, i «será esta noticia breve y suscita, pues en el cuerpo de esta obra se han de relatar con extensión y pormenores varios de sus más principales hechos» (vol. I, pàg. 5). Aquí explica també l'etimologia del nom Catalunya, fent referència a un privilegi de Carlemany de l'any 792:

La tierra de los Godos o sea Cataluña, dice Carlo Magno. Hay que partir de este documento para hallar el origen del nombre de nuestro país; llamábase éste Marca Hispánica y tambien Marca Gotiae, es decir límite o tierra de los Godos, y de esto provino Gotholaunia que la pronunciación vulgar no tardó en convertir en Cathalonia, según ya se usa en el privilegio de Carlo-Magno, y luego en Cataluña (vol. I, pàg. 7).

15. Ramon GRAU, «Víctor Balaguer i la cultura històrica dels saltataulells», *L'Avenç*, 262 (octubre 2001), pàg. 31.

16. Víctor BALAGUER, *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón*, Barcelona, Salvador Manero, 1860, vol. V, pàg. 842.

Seguint amb la introducció, Balaguer, i aquí coincidia amb Pi i Arimon, fa començar la línia dels contes de Barcelona amb Guifré (un personatge al qual dedica moltes pàgines de la seva literatura, no només en aquesta obra, i que dóna el títol al seu drama *Vifredo el Velloso*, escrit l'any 1848). Guifré és un personatge cabdal per la reivindicació d'una dinastia catalana, sobirana i independent. Aquest és uns dels pilars importants de la ideologia balagueriana, que sosté l'edifici de la història catalana que neix lliure i així ha de quedar. Si Guifré no hagués tingut ja un carrer dedicat a la ciutat vella, segurament hauria estat escollit per Balaguer per formar part de l'Eixample, com queda palès en les poques ratlles que dedica al carrer Vifredo, al segon tom de l'obra:

Es la de Vifredo una de las figuras mas poéticas de nuestra historia, y de las que, por su especialidad y colorido, más se prestan a la leyenda y al drama (vol. II, pàg. 415).

De totes maneres, el que ens interessa subratllar aquí és la clara voluntat d'exposar el punt de vista de l'autor en reafirmar la independència de la "nació catalana", suportada per lleis pròpies i privilegis diversos, des de temps remots, anticipant el començament de la dinastia dels comtes de Barcelona a l'any 873, quan normalment se la feia iniciar amb el comte Borrell (954-992).

Balaguer, després d'aquest elogi de Guifré, va més ràpid en el relat de la història per aturar-se en els moments més instrumentals a la seva ideologia: des del període d'estabilitat i prosperitat que Barcelona gaudeix amb els comtes, que esmenta amb dates i fets principals, fins als tres moments de rebel·lió «durante los reinados de Juan II, y de los Felipes IV y V de Castilla» (vol. I, pàg. 13), tot accentuant el moment de màxima grandesa:

También hemos de dar cuenta de la grandeza de su marina mercante y militar, de las numerosas armadas que salieron de este puerto, de la importancia y esplendor de las letras catalanas, de sus celebridades literarias y artísticas, y así mismo de su admirable sistema político, de su Diputación, su Consejo de Ciento, sus fueros y libertades, tan amplias que hubo de confesar un embajador de Venecia que más libertad había en Cataluña con ser monarquía que en los estados de Italia con repúblicas (pàg. 11).

Heus ací un altre pilar de la ideologia balagueriana: la defensa de la monarquia *versus* la república. Més endavant, Balaguer reitera que Barcelona coneix el període de màxim esplendor sota els monarques de la Corona d'Aragó i mentre es conservaren les llibertats establertes, amb el control del Consell de Cent i de la Diputació, «centinelas vigilantes y celosos defensores de las libertades patrias» (pàg. 14). Aquesta organització de l'Estat servirà també com a model a exportar a les colònies conquerides amb les guerres d'expansió de la Corona d'Aragó. A Sardenya, per exemple, el primer parlament que es convoca es fa sota la dominació de Pere el Cerimoniós, a Càller, l'any 1355.

El salt a l'era política contemporània és brusc: amb la mort de Ferran VII es planteja el problema dinàstic i la guerra civil, i aquí sobresurt l'home de partit,

que afirma: «El partido liberal se puso a favor de esta tierna princesa, y por segunda vez Cataluña hizo causa común con la nación española [...]. Durante la guerra civil, esta ciudad apuró hasta las heces el cáliz de la amargura» (pàg. 17).

La conclusió de la introducció històrica sona a premonició política:

Barcelona está llamada a figurar en los grandes acontecimientos que se acercan y que no pueden tardar en conmover a la nación con estrépito, ya que con tiempo no se ha sabido o no se ha querido poner remedio a los males que todos lamentan. El espíritu altamente liberal que reina en esta ciudad es una garantía de que, cuando lleguen sucesos, hoy de todos previstos, sabrá mantenerse a la altura de su heroico pasado (pàg. 20).

Lluny de ser simplement una introducció, la «Noticia historica de Barcelona» ja conté el germen de la resta de l'obra, en la qual no fa altra cosa que enriquir i explicitar aquestes línies de síntesi amb la llista dels carrers barcelonins, nous i vells, introduint el màxim volum d'informació per cada nom, a vegades fent servir escrits anteriors, poemes, ressenyes de discursos o bé notícies historiogràfiques. Els retrats dels personatges coetanis que donen nom a algun carrer de l'Eixample porten al lector, de sobte, al temps present. Tot plegat resulta una obra de consulta amena, organitzada per rigorós ordre alfabètic, a la qual el plànol de la Barcelona vella amb l'ampliació prevista pel pla Cerdà li confereix una oficialitat concreta.

ELS CARRERS DE LA CIUTAT

Si entrem en el text, direm que Balaguer, tot i el seu ego considerable, no es cita a si mateix ni una sola vegada com a padrí dels carrers, si més no de manera palesa, fins a la pàgina 37, i que, amb tantes referències biogràfiques que introdueix aquí i allà, acaba faltant una de les més obvies: quan parla dels carrers de Sant Pau i de l'Hospital omet que l'han vist néixer i créixer, cosa que no es calla, per exemple, Joan Amades, en el seu llibre *Històries i llegendes de Barcelona...*, sortit a la llum l'any 1984.¹⁷ Com sempre, ens trobem davant d'un fenomen de fet i amagar que els que estudiem aquest personatge coneixem bé, i que forma part de la personalitat no ja de l'autor, sinó de l'home Balaguer i de la seva «visibilitat i invisibilitat», per parafrasejar, un cop més, Fradera.¹⁸

Dels noms de carrer del nou Eixample, 48 són atribuïbles amb certesa a Balaguer, dels quals en queden avui 47, com hem dit.¹⁹ Els podríem agrupar per: institucions (Corts Catalanes, Diputació, Consell de Cent, Casp), colònies –un terme no gens grat a Balaguer– (Sardenya, Sicília, Còrsega, Calàbria), literats (Aribau, Ausiàs March, Balmes, Vilanova), personatges històrics, comtes de Barcelona, activitats econòmiques del Principat (Marina, Indústria, Comerç) i personatges històrics diversos (Alí-Bey, Roger de Flor, Roger de Llúria).

17. JOAN AMADES, *Històries i llegendes de Barcelona. Passejada pels carrers de la ciutat vella*, amb la col·laboració de Consol Mallofré. Edició a cura de Jaume Fabre i J. M. Huertas Claveria, Barcelona, Edicions 62, 1984, pàg. 329.

18. FRADERA, «Visibilitat...», pàg. 19-26.

19. PALOMAS, *Víctor Balaguer...*, pàg. 138.

El primer dels carrers del nou Eixample que apareix a *Las Calles de Barcelona* és el d'Alí-Bey. Aquí Balaguer fa esment per primera vegada del seu encàrrec per part de l'Ajuntament:

El Escmo. Ayuntamiento constitucional ha accedido a dar a ésta y a otras calles del ensanche los nombres que ha indicado el autor de estas líneas en memoria de los hombres ilustres por sus virtudes, saber o valor, o de hechos célebres de la historia de Cataluña. Se ha puesto el nombre de Alí-Bey a esta calle para recuerdo perpetuo y eterna memoria del catalán Badía, que bajo aquel nombre ocultó el suyo verdadero en sus importantes y peligrosos viajes por Oriente (vol. I, pàg. 37).

Aquest personatge té molt de relleu al llarg del llibre. El retrobem als apèndixs com a protagonista d'una història llarga, plenament romàntica, que ocupa més de 80 pàgines i que es tracta d'un conte de Manuel Berruezo.

Dels carrers que representen les institucions catalanes del govern de la Corona d'Aragó s'ha parlat molt i resulten evidents les implicacions i la sistematització en la seva ubicació corresponent. El que potser queda sempre a les fosques és el nom del carrer de Casp. Aquí Balaguer té realment un llamp de geni, ja que apunta al Parlament de Casp com a *fil rouge* de la Corona d'Aragó en aquell moment, i per això bateja estratègicament amb aquest nom el carrer situat entre la plaça de Catalunya i la Gran Via, per evidenciar que a partir de allí es podia continuar construint Catalunya com una nació lliure suportada per lleis i institucions pròpies, aptes fins i tot com a model per als altres països. De fet, Balaguer sempre havia afirmat que la Corona d'Aragó havia tingut parlament molt abans que Anglaterra, citada arreu com a exemple de democràcia primera.

El llibre *Las Calles de Barcelona* està ple d'anècdotes i curiositats. M'ha semblat oportú parlar d'alguns literats que retrobem a l'Eixample, per descobrir el judici balaguerià envers els seus col·legues, i també sobre personatges "sorpresas", com ara Rafael Casanova, Pau Claris, Roger de Llúria o Roger de Flor.

Pel que fa als literats, em centraré en Aribau, Balmes, Capmany, Ausiàs March i Arnau de Vilanova. Els primers tres pertanyen a una època molt propera a la de Balaguer, els altres són de l'era daurada de les lletres catalanes.

En parlar d'Aribau diu:

Se ha puesto a esta calle, que será otra de las que formarán la nueva Barcelona, el nombre de don Buenaventura Carlos Aribau, economista distinguido, poeta selecto, literato consumado, uno de los más ilustres varones que cuentan las letras catalanas en este siglo. Es autor de varias obras y está considerado como uno de los primeros, sino el primer regenerador de la moderna poesía catalana (vol. I, pàg. 74).

Es nota un lleuger accent polèmic, ja que, en realitat, Balaguer criticava aquesta preeminència concedida a Aribau en les lletres catalanes i la donava a Antoni Puigblanch. Acte seguit, però, ens ofereix una biografia de l'autor de *La Pàtria*,

que extreu de tres fonts: el *Diccionari* de Torres Amat, un article de Josep Coll i Vehí i uns apunts necrològics del periòdic *La España*.

Jaume Balmes, molt admirat per Balaguer, és esbandit amb poques paraules, ja que:

El nombre que llevará [esta calle] es ya ilustre en la historia de las letras catalanas [...]; es conocido como filósofo eminente en todo el orbe literario. Es una de las más altas y legítimas glorias literarias de Cataluña. [...] son de todos muy conocidos los datos biográficos del ilustre Balmes y por lo mismo no los repetiremos; pero bueno será dar una ligera idea de la solemne fiesta cívico-religiosa con que el día 4 de julio de este año de 1865 se celebró en la ciudad de Vich la traslación de sus cenizas (vol. I, pàg. 96).

No cal dir que el mateix Balaguer va ser protagonista d'aquella cerimònia i de la que s'havia celebrat la nit anterior al Círculo-Literario, com a representant de la Diputació. De la ressenya d'aquest últim acte parla Balaguer al seu llibre, citant una multitud de literats i polítics importants. El caràcter de la cerimònia de Vic que Balaguer refereix, va resultar, segurament, més popular.

El carrer d'Antoni de Capmany és preexistent a la nomenclatura de 1863: aquesta via no figura a l'Eixample, sinó a prop del Pla de Palau. Això no obstant, Balaguer li dedica 15 pàgines, pagant el tribut del deixeble al mestre. És un carrer que ha atret la meva atenció per tots els canvis que registra. Al nomenclàtor de 1931 ja ha estat substituït pel nom de Llauder. Antonio Vallescà, al seu llibre *Las calles de Barcelona desaparecidas*, l'any 1945, que hauria de donar una retrospectiva des dels temps dels romans, no menciona per res aquest carrer, com si no hagués existit mai. Avui dia, el carrer d'Antoni de Capmany es troba a Sants. Com a primera notícia, Balaguer situa físicament el carrer i presenta el personatge a grans trets:

Antiguamente se llamaba de Arné. Es la calle que cruza de los Encantes al paseo de Isabel 2ª por entre los grandes edificios de la Lonja y San Sebastián. El Ayuntamiento de 1849 fué el que acordó sustituir el nombre de Arné que llevaba esta calle por el que hoy tiene, en glorioso recuerdo del eminente literato y filólogo don Antonio de Capmany y de Montpalau (vol. I, pàg. 173).

Acte seguit, comença un esbós de biografia del personatge, en toca els punts més cabdals i el presenta com a figura central del «renacimiento literario moderno». Després Balaguer parla de la importància de les actuacions polítiques de Capmany, sobretot a les Corts de Cadis, del difícil trasllat de les seves cendres des d'aquesta ciutat andalusa a Barcelona i de la cerimònia fúnebre que finalment va tenir lloc en data de 15 de juliol de 1857. En qualitat de «vocal secretario de la comisión [Balaguer] pronunció el discurso que al pie de estas líneas se copia por darse en él ciertos detalles interesantes relativos a la traslación» (pàg. 175). La minuciosa relació dels fets antecedents i contextuals a la cerimònia de 1857 denota la implicació que hi té Balaguer en tot moment, i la seva voluntat d'explicitar-ho al lector. El text de Capmany que influencià més el pen-

sament balaguerià, pel que fa a la reivindicació del model institucional de la Corona d'Aragó, és *Practica y estilo de celebrar Cortes en el reino de Aragón, Principado de Catalunya y reino de Valencia*, publicat pòstumament l'any 1821 i definit aquí com «el joyero de las glorias catalanas». Més endavant, Balaguer qualifica el conjunt de textos literaris i filosòfics de Capmany com «el Corpus Juris de las letras españolas» (pàg. 184). Aprofitant l'avinentesa, el poeta català reclama un monument per a Capmany i, de pas, per a altres catalans il·lustres i oblidats: Pau Claris, Roger de Llúria, Ramon Berenguer, Ramon Muntaner, Antoni Puigblanch, Francesc Salvà, Francesc Carbonell i altres, per als quals reclama:

Separadles del vulgo, de los muertos cuando mueren. [...] Es tanto más grande un país, cuanto más honra la memoria de sus grandes hombres. Que el ejemplo de hoy sea fecundo (pàg. 187).

A la veu «Ausiàs March (calle de)», trobem:

...será otra de las calles de la nueva Barcelona [...]. Se le llama poeta catalán, y se hace bien en llamarle así y así debe llamársele porque escribió en lengua catalana sus obras y vió la luz en tierras que formaban part de la nación catalana (vol. I, pàg. 86).

Més endavant, el defineix com el «Petarca catalán», segons una tradició ja consolidada, i s'endinsa en el comentari d'alguns versos d'Ausiàs March dedicats a l'amor per Teresa, comparant-lo amb Petrarca i Dante, i segueix:

Pero donde la pasión de Ausias March raya en lo sublime, es en sus cantos de muerte [...] gozó de grande popularidad, como lo demuestran las varias ediciones de sus obras hechas en tiempo en que se leía poco y eran aves raras los lectores (pàg. 89).

Cita edicions d'obres d'Ausiàs March del segle XVI –dels anys 1543, 1545, 1555 i 1560– i conclou:

...recientemente, en el año 1864, se ha dado a la estampa una nueva edición completa de las obras de este autor por el aplicado escritor catalán don Francisco Pelayo Briz, quien ha aportado con ello un gran servicio a las letras patrias (pàg. 89).

L'últim literat que hem triat entre els que tenen un carrer a l'Eixample és Arnau de Vilanova,

célebre médico y gran filósofo que floreció a últimos del siglo XIII y principio del XIV [...] escribió muchas obras sobre medecina, filosofía, política, astrología, etc., y escribiólas con una enérgica claridad, como hoy, que tanto se blasona de liberalismo y tolerancia, no se permitiría lo propio a ningun autor.

Amb aquestes paraules, Balaguer oposa els temps de Vilanova amb els seus, però també diu que tanta liberalitat li va costar la condemna i l'exili a Sicília, a la cort del rei:

Sus obras le valieron gran reputación, pero le acarrearón también muchas persecuciones. La universidad de París condenó su enseñanza, y la Inquisición dió auto de prisión contra él, obligándole esto a refugiarse en Sicilia, bajo la protección del rey Federico, a fin de no tener que responder de sus doctrinas a los inquisidores» (vol. I, pàg. 418-419).

Vilanova havia viscut i obrat també a Barcelona i havia estat un dels metges que havien intentat curar Pere el Gran, l'any 1285.

Dins dels personatges menys coneguts que retrobem a l'Eixample hi ha Rafael Casanova. Balaguer li dedica una pàgina escassa dins del text, tot i haver-lo triat per donar nom a un carrer nou i bastant llarg. Ens diu:

Llevará este nombre en memoria del último conceller en cap de Barcelona, don Rafael Casanovas o Casanova. Elegido este ilustre ciudadano en 1713, cuando Barcelona estava sitiada por las tropas de Felipe V, dió grandes pruebas de valor, abnegación y de heroísmo [...]. El conceller Casanovas estuvo en su puesto de honor y de peligro hasta el último momento [...] las tropas del duque Berwick entraban en Barcelona, convertida en una ciudad de muertos, para rasgar con sus ensangrentadas bayonetas el código inmortal de nuestras seculares libertades (vol. I, pàg. 195).

La conducta de Casanova mereix tant de respecte que, en un segon moment, dins dels apèndixs, Balaguer li dedica un relat de 17 pàgines (vol. II, pàg. 502-519) titulat *Conceller Casanovas*, per aclarir-ne la figura i justificar una miqueta més la tria d'aquest personatge com a protagonista del nou Eixample. De fet, es tracta de la reproducció, primer, d'uns articles seus publicats a *El Telégrafo* el 30 d'abril i el 7 i 9 de maig de 1865, relatius a la implicació de Casanova en la guerra de Successió i, després, de la de les crítiques a aquests articles per part de Mateu Bruguera, prevere, i de les diferents rèpliques i contrarèpliques que tots dos van mantenir en les pàgines del mateix diari. És interessant veure que Balaguer aprofita les pàgines de *Las Calles de Barcelona* per reflectir aquesta controvèrsia mantinguda. La crítica de Bruguera va dirigida al Balaguer historici, el qual, provocat, contesta:

El señor capellán don Mateo Bruguera ha publicado en este periódico dos artículos [...] si escrito está el primero en cierta forma benévola, tiene el segundo un tono magistral, que ya vale la pena de fijarse en él.

Resulta superflu remarcar el to polèmic de l'historiador Balaguer en aquesta citació, per no parlar de la resposta que la segueix, que és magistral en l'exposició i justificació. Diu Balaguer:

Cuando se escribe historia no se inventa, se relata lo que otros refieren o lo que resulta de documentos autorizados, y el cronista cumple con esto su misión. [...] Si desde niños no estuviéramos acostumbrados a respetar el traje que viste el señor Bruguera, dura contestación daríamos a este fallo de autoridad suprema y absoluta; pero contestaremos a nuestro contrincante preguntándole: ¿Existe algún historiador que no haya incurrido en inexactitudes, desde Herodoto, el padre de la Historia, hasta el mismo señor Bruguera? (vol. II, pàg. 511-513).

Així, Balaguer deixa clar que ell només es basa en altres fonts, com tots els historiadors, no havent pres part en els fets. La divertida polèmica va durar algun temps més –i de fet s'arrossegava ja des de la publicació de la balagueriana *Historia de Cataluña*– i es pot consultar en el text de l'autor que ens ocupa, ja que genera un debat sobre diferents maneres d'enfocar el relat històric.

Pau Claris és l'altre personatge del nou Eixample amb una descripció molt exigua a les pàgines de *Las Calles de Barcelona*, però que es rescata als apèndixs, amb un relat datat «Aviñón, 4 de enero de 1867» (una data que contrasta, per cert, amb la de publicació de l'obra sencera, que és el 1865-1866), i una làmina (vol. II, pàg. 468). Diu Balaguer:

El nombre de Pablo Clarís o Cláris, pues unos lo pronuncian breve otros largo, es célebre en nuestra historia, y afortunadamente comienza a ser popular. Hallándose de presidente de la Diputación o General de Cataluña en 1640, por ser diputado del brazo eclesiástico, se puso al frente de la revolución de Cataluña en aquella época, siendo uno de los más entusiastas campeones que tuvo la causa de las libertades catalanas y el más celoso sostenedor del derecho de la soberanía nacional (vol. I, pàg. 220).

A l'apèndix, titulat simplement *Pablo Clarís* i que s'estén per 38 pàgines, el personatge és tractat com un veritable heroi de la història catalana del segle XVII, quan el puny de ferro de Felip IV subjugava el poble. Balaguer parla del paper que va tenir Pau Claris a la guerra dels Segadors (1640-1659) pel fet de ser «un hombre fanáticamente entusiasta por la libertad de la patria y por expresarse con un ardor y exageración capaces de promover un levantamiento general» (vol. II, pàg. 462). I afegeix: «aquél que, por su firmeza, su decisión, su amor a las libertades y sus fervientes predicaciones en favor de la causa popular, fué llamado el Elías catalán» (pàg. 473). És evident que Balaguer fa de Pau Claris un profeta de la llibertat, respectuós de les tradicions de govern català, i per això digne de figurar a l'Eixample. Al final del relat cita Pi i Molist, Antoni de Bofarull, Francisco de Paula Morera, Manuel Angelon i, sobretot, Lluís Cutchet com els seus antecessors en “ensalzar” Pau Clarís: «loor a estos escritores independientes que han procurado lavar a Clarís de la mancha que malamente dejó caer sobre su intachable reputacion la pluma algo cortésana de Melo» (pàg. 492). Aclarides les fonts, Balaguer ens revela que aquestes ratlles sobre Pau Claris ja s'havien publicat a *El Telégrafo*, però que han estat revisades durant l'exili a Avinyó, com podem apreciar per la data a peu de l'escrit.

Altres dos personatges “nous” de l'Eixample amb un relleu ideològic consistent dins de la cosmogonia balagueriana són Roger de Llúria i Roger de Flor. El primer

el trobem al primer volum de l'obra gràcies al seu cognom, mentre que el segon està al segon volum citat pel nom.

A propòsit de Roger de Llúria, Balaguer afirma:

...el célebre marino, el famoso almirante de la Corona de Aragón. Es una de las más altas y más legítimas celebridades de nuestra marina. Floreció en la época de Pedro el Grande. Era de origen italiano, pero educado desde niño en nuestra corte y naturalizado en nuestro país» (vol. I, pàg. 587-588).

De fet, però, el relat de la seva vida i les seves gestes no aporten massa informació addicional, i el personatge ens apareix com poca cosa més que un pirata al servei de Pere el Gran. Balaguer no rescata la figura de Llúria als apèndixs com fa amb altres protagonistes de l'Eixample, i la seva importància rau segurament en les seves dots de conqueridor.

Possiblement per no caure en el mateix error de presentació i no haver de rescatar el personatge més endavant, Balaguer dedica, per contra, a Roger de Flor, ben bé 29 pàgines, per tal d'arrodonir-ne la fisonomia. Diu Balaguer:

Famoso y célebre es el nombre de Roger de Flor, y no se extrañará por cierto que se recuerde su gloria bautizando con él el de una calle. La historia de Roger de Flor llenaría un volumen, pero nosotros no haremos aquí más que copiar lo que, escrito a la ligera, publicamos un día en las páginas de la Revista de Catalunya, relativamente al héroe de que se trata, a Berenguer de Entenza, a Rocafort y a los demás caudillos de una expedición que es una verdadera epopeya (vol. II, pàg. 252).

Una vegada més, el poeta català recupera un escrit antic, demostrant la seva constància ideològica al llarg dels anys. El relat es titula *Expedición de catalanes y aragoneses a Oriente*, i s'hi presenta Roger de Flor com «un hombre aventurero y emprendedor destinado a dejar de sí larga memoria [...] era pirata para darse vida de príncipe», capità de 8.000 almogàvers en la guerra contra els turcs (pàg. 253-254). Balaguer cita com a fonts d'aquesta història Muntaner, Moncada, Romey, Ortiz de la Vega i els historiadors grecs Nicéforo i Pachymero. A part de les gestes del “megaduque” Roger de Flor, Balaguer ens dóna detalls sobre el seu vil assassinat, del qual tenim una làmina a la pàgina 264 del segon tom. És la història d'una derrota catalanoaragonesa, però també del valor i la tenacitat dels soldats rescatada al final per Berenguer de Rocafort i altres amb la batalla de Galípoli, «bella pàgina de aquella epopeia con que se enriquece nuestra historia[...]. La expedición de Levante es nuestra Ilíada. Sólo que aún le falta su Homero».²⁰ De fet, parlar de Roger de Flor proporciona a Balaguer una ocasió més per encensar i posar en evidència la capacitat de reacció dels combatents catalans.

²⁰ BALAGUER, *Las Calles de Barcelona*, vol. II, pàg. 276.

Conclusió

A part de la citada edició facsímil de *Las Calles de Barcelona*, el segle xx va veure diverses publicacions relatives als carrers de Barcelona, entre les quals destacaré *Històries i llegendes de Barcelona. Passejada pels carrers de la ciutat vella* (1945), de Joan Amades; *Els carrers de Barcelona que han evolucionat els seus noms* (1982), de Jaume Fabre i J. M. Huertas; o *Història de l'Eixample* (1991), de Lluís Permanyer i Roser Gallart. Totes elles ens ofereixen moltes dades sobre els carrers i la seva història i a vegades citen Balaguer o Pi i Arimon.

Las Calles de Barcelona de Víctor Balaguer no és l'únic llibre sobre el nomenclàtor que es va escriure al segle XIX, però és el que ha tingut més reedicions i, certament, és el més conegut fins avui, gràcies també a la seva publicació en edició facsímil de l'any 1982. És el seu llibre més etern, ja que encara ara tothom en pot gaudir: qualsevol barceloní o turista que passegi per l'Eixample, pot escoltar aquelles classes d'història de la ciutat i de la Corona d'Aragó que tantes pàgines i tants discursos han inspirat a l'autor. Llàstima que molt poques persones sàpiguen a qui donar les gràcies per un treball tan ben fet i durador! Un dia vaig escoltar Lluís Permanyer en un programa de televisió criticant la font de la cruïlla de Passeig de Gràcia amb Gran Via, que defineix com a patètica, i proposant per aquell indret un monument a Cerdà, com a fautor de l'Eixample. Potser, si l'Ajuntament l'escolta, trobaríem lloc per posar en aquell o en altre lloc una efígie de Víctor Balaguer, com a creador de la consciència històrica inoculada en cada barceloní, com pluja fina. Seria desitjable que tant la facilitat d'accés com el reconeixement popular que ha tingut l'obra repercutís en un més gran interès municipal respecte a la divulgació de la feina feta pel seu autor.